

Изследване

Агробизнес и аграрно-промишлени стратегии, политики и приоритети за постигане на по-висока конкурентоспособност, заетост и устойчивост в региона на Западните Балкани

Радмила Грозданич

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Labour Relations
and Social Dialogue
in South East Europe

EFFAT

Изследване

**Агробизнес и аграрно-
промишлени стратегии,
политики и приоритети
за постигане на по-висока
конкурентоспособност,
заетост и устойчивост
в региона на Западните
Балкани**

Радмила Грозданиќ

Д-р Радмила Грозданич е университетски професор, живее в Белград. Тя е независим журналист и експерт. Има издадени над 10 000 страници по проблемите на социално-икономическото развитие и множество статии, засягащи синдикатите и работническите отношения в Югоизточна Европа

Издание на:

Фондация „Фридрих Еберт“
Регионален проект за работнически отношения и
социален диалог в Югоизточна Европа
Tadeusa Koscuska 8/5 11000 Белград, Сърбия
Tel.: (381 11) 3284 255
Tel.: (381 11) 3285 513
Fax: (381 11) 2629 632
fes@fesso.de

Със съдействието на:

Европейската федерация на синдикатите от областта на
храните, земеделието и туризма (EFFAT)
Rue de Fossé-aux-Loups, 38 box 3 B-1000 Брюксел, Белгия
Tel.: (32 2) 218 77 30
Fax: (32 2) 218 30 18
effat@effat.org

Автор:

Радмила Грозданич

Отговорник:

Ролан Фихт, Фондация „Фридрих Еберт“, Регионален
проект за работнически отношения и социален диалог в
Югоизточна Европа

Графичен дизайн и оформление:

ISSstudioDesign, Белград, Сърбия
igor.sandic@studiodesign.com

Снимки:

Корица, Предговор I:
Roland Feicht
Предговор II:
Горан Павлов

Заглавна страница, предговор I:

Ролан Фихт
Предговор II:
Горан Павлов

Мненията, изразени в тази публикация не са обезателно
тези на Фондация „Фридрих Еберт“, EFFAT или на
организациите, за които работят авторите.

Текстът е онлайн публикация, достъпна на www.fes.de и
www.fesso.de

Безплатно изтегляне; публичното разпространение на
медия, публикувана от фондация „Фридрих Еберт“ (FES)
без изричното съгласие на FES е забранено.

Белград, Сърбия 2013

ISBN: 978-86-83767-42-7

I Предговор

Днес повечето държави в Югоизточна Европа страдат от най-тежката икономическа криза от началото на трудния политически, икономически и социален преход в региона. Икономиките не успяха да превъзмогнат кризата от 2009г., която се превърна в рецесия от тип „двойно дъно“ с последвалата криза от 2012г. Нарасна безработицата, предимно младежката, и икономическите прогнози остават мрачни. В резултат наблюдаваме оживяване на дискусиите относно стратегиите за икономическо развитие, не само на национално, но и на регионално ниво, като стратегията Югоизточна Европа 2020 (част от стратегическата рамка Европа 2020) се обсъжда в Съвета за регионално сътрудничество.

Най-важната задача от наша гледна точка, е да се формулират и приложат идеи за подобряване на конкурентоспособността на икономиката при запазване на социалната отговорност и създаване на нови работни места с прилични условия за труд и осигурена социална защита. Смятаме, че този дебат трябва да се отнесе и до тристранните икономически и социални комисии, където правителствата да представят идеите си на работодателските и работническите организации и обратнo. Модернизацията на икономиката в Югоизточна Европа е проблем не само на елита, но и на цялото общество.

Един от доминиращите икономически сектори в региона е селското стопанство - сфера, осигуряваща заетост на голям брой работници. Необходима е социално отговорна програма за модернизация на този сектор с оглед икономическата интеграция в Европейския единен пазар с неговите правила и регулации, което е също така и невероятна възможност, имайки предвид огромния пазар от 500 милиона европейци. Европейската интеграция е процес, който не би бил завършен без приобщаването на държавите от Западните Балкани към Европейския съюз, но процесът на приобщаване е тежък не само заради институционалните условия, но и заради икономическата конкурентоспособност.

Европейската федерация на синдикатите от областта на хранителната промишленост, земеделието и туризма (EFFAT), представляваща 120 национални синдикални организации от 35 европейски държави с над 2.6 милиона членове, сериозно насърчава дискусиата относно перспективите пред селскостопанския бизнес в региона на Югоизточна Европа, на базата на прозрачна оценка. За тази цел EFFAT и нашият регионален проект за работнически отношения и социален диалог в Югоизточна Европа упълномощава проф. д-р Радмила Грозданич да изготви изследване на ситуацията и възможните перспективи пред агробизнеса в Западните Балкани. Проучването, представено в това издание, значително допринася за оценяването на постиженията на този икономически сектор в региона. Бихме искали да изразим дълбока благодарност на проф. д-р Радмила Грозданич за нейния задълбочен и изчерпателен анализ и за проникателните препоръки. Надяваме се нейното изследване да допринесе за намирането на решения за по-нататъшно развитие и модернизиране на агробизнеса, за да се превърне той в един конкурентоспособен сектор, осигуряващ работни места с прилични условия за работа.

Белград, юли 2013

Ролан Фихт,

Управител Фондация „Фридрих Еберт“,

Регионален проект за работнически отношения
и социален диалог в Югоизточна Европа

II Предговор

Югоизточна Европа е регион, богат на история, който трудно успяваше да участва в процеса на европейска интеграция през последните десетилетия. Това е регион, който, след падането на Берлинската стена и в процеса на трансформация, беше поставен в тежки политически, икономически и социални условия, но все пак успя да постигне значителни нива на икономически растеж преди кризата да връхлети през 2008г. Този растеж беше окуражителен, но за съжаление кризата поведе след себе си толкова сериозни негативни последици за региона, че сега той страда от огромни политически, икономически и социални проблеми така, както никога друг регион в Европа.

Въпреки това обаче членството в Европейския съюз е перспектива за тези страни. Процесът на европейска интеграция няма да приключи докато всички държави в региона не станат членки на ЕС. Членството за тези държави е свързано не само с възможности, но и със социални рискове - особено за един от доминиращите сектори в региона – селското стопанство, който все още осигурява на много работници и техните семейства скромни доходи.

Затова едно от основните политически предизвикателства е да се засили конкурентоспособността на този сектор в ЕС и да се развие устойчив селскостопански и хранително-вкусов отрасъл в ЕС, който да осигури и задържи сигурни работни

места с прилични условия на труд и в Югоизточна Европа. Необходими са убедителни политически и социално-икономически стратегии за социално-приемлива модернизация на тези сектори и е необходимо да се обединят всички сили на обществото, включително синдикати, за да се разработи и изпълни една устойчива модернизация.

В началото на този процес трябва да се направи открита и честна оценка на ситуацията. Проф. д-р Радмила Грозданич допринесе значително за изпълнението на тази задача с настоящия труд. Искам да благодаря на проф. д-р Радмила Грозданич за това не само вдъхновяващо, но и обосновано изследване. Бих искал също така да благодаря на регионалния проект за работнически отношения и социален диалог в Югоизточна Европа на фондацията „Фридрих Еберт“ в Белград, който финансира този труд и който работи дълги години за засилването на ролята на синдикатите като социални партньори и едни от най-важните демократични субекти на гражданското общество в Югоизточна Европа чрез семинари и проекти за организационно развитие.

Ако това изследване допринесе за окуражаване на политическите власти и социалните партньори да използват, развиват и подкрепят потенциала на селскостопанския и хранително-вкусовия сектор в този регион в бъдеще, то тогава ще сме постигнали една от неговите цели.

Брюксел, юли 2013
Харалд Виденхофер
Генерален секретар на EFFAT

Съдържание

I Предговор

Ролан Фихт, Управител, Фондация „Фридрих Еберт“, Проект за работнически отношения и социален диалог в Югоизточна Европа 5

II Предговор

Харалд Виденхофер, Генерален секретар, Европейска федерация на синдикатите от областта на храните, земеделието и туризма (EFFAT) 7

Акроними 13

Кратка анотация 15

Списък на акронимите и абривиатурите

Agro	Комбинат
CEFTA	Централноевропейско споразумение за свободна търговия
ЕС	Европейски съюз
EUR	Евро
ССТ	Споразумения за свободна търговия
ДЗП	Добри земеделски практики
БВП	Брутен вътрешен продукт
ГО	Географски означения
ДПП	Добра производствена практика
НАССР	Анализ на опасностите и контрол на критичните точки
КПД	Крайно потребление на домакинствата
IFAD	Международен фонд за селскостопанско развитие
МКЗР	Международна конвенция за защита на растенията
МССГРР	Министерство на селското стопанство, горите и регионалното развитие
МКД	Македонски динар
НПО	Неправителствена Организация

ISO	Международна организация по стандартизация
МСП	Малки и средни предприятия
SWOT	Плюсове, минуси, възможности и опасности
UNMIC	Временна администрация на ООН в Косово
USAID	Американска агенция за международно развитие
ДДС	Данък добавена стойност
ССА	Споразумение за стабилизиране и асоцииране
ЗБД	Западнобалкански държави
ОИСР	Организация за икономическо сътрудничество и развитие
OIE	Световна организация за здравето на животните
ROO	Правила за произход
SSG	Конкретна селскостопанска гаранция
SPS	Санитарни и фитосанитарни мерки
TBT	Технически бариери пред търговията

Кратка анотация

Главната цел на това изследване е да представи програма за политики и програмни инициативи, които да улеснят превръщането на аграрната индустрия на Западнобалканските държави (ЗБД) по начин, който да засили икономическото развитие, да създава нови възможности за работа и намалява бедността. Тази цел е допълнена с други по-конкретни задачи:

- Да се гарантира общото благо и да се разработят и приложат политики, които да улеснят ефективната търговия по веригите на стойността в аграрната промишленост;
- Да се създадат и подобрят вече съществуващи иновативни институции, които да засилят връзките между МСП и достъпа на дребните собственици до национални, регионални и международни аграрни и аграрно-промишлени вериги за доставки;
- Да се осигури информация за възможностите и иновативните инструменти за инвестиционен капитал и управление на риска на аграрните предприятия за повишаване конкурентоспособността на аграрната промишленост.

Изследването характеризира политиките и икономическия контекст, свързани с аграрната промишленост на ЗБД, определя основните сили, формиращи техните растеж и развитие, и очертава подробна времева рамка за дейностите по ускоряване развитието на агробизнеса и аграрната промишленост в ЗБД, включително кратко въведение в социалната кохезия, социалния диалог и ролята на

синдикатите в политиката за развитие на сектора по време на приобщаването на държавите от Западните Балкани към ЕС, наред с обобщение на заключенията от всяка задача на изследването.

Политически и икономически контекст на развитието. Регионът на западните Балкани, включващ Албания, Сърбия, Черна гора, както и Косово, Хърватия, Босна и Херцеговина и Македония споделя една и съща перспектива за членство в ЕС. Това е целта на рамките на процеса за стабилизиране и асоцииране (SAP).

Албания, Хърватия и Македония вече са членки на Световната търговска организация, докато останалите държави все още се стремят към членство. ЗБД са на път да изпълнят политическите критерии за членство в ЕС и да проведат много на рой реформи, засягащи ключови приоритети от доклада на Комисията през 2010 година, усъвършенствайки законодателните и институционални рамки и политики, за да се подобри работата на парламента, съдебните антикорупционни политики, защитата на човешките права и на малцинствата.

Регионът на западните Балкани е с обща площ почти 4 милиона кв. км. Обработваемата земя в региона представлява 8% от селскостопанските площи в ЕС. Регионът е с население 23,7 милиона души, което представлява 5,2% от населението на Европейския съюз. От 2000 до 2008 година, във всички ЗБД имаше по-бърз икономически растеж отколкото в ЕС, със средно годишни стойности на растеж на реалния брутен вътрешен продукт (БВП) от между 6,1% в Албания и 2,7% в Македония и Косово (сравнено с 2% в ЕС 27). Регионът общо има БВП от около €60 милиарда, което представлява едва 2% от икономиката на ЕС. Най-голямата и развита икономика е тази на Хърватия с БВП, възлизащ на €28 милиарда (равно на почти половината от общия БВП на региона) и БВП на глава от населението близо €7 000 (средната стойност в ЕС е около €22 600). След две години възстановяване от глобалната рецесия, ЗБД групово преживяха рецесия от типа „двойно дъно“ през 2012 година, съпроводена от икономически и фискални проблеми: продължаващо нарастване на безработицата и спад в потреблението, инвестициите и износа. Националните икономики на ЗБ едва ли успяват да са конкурентоспособни в международен план: Албания е класирана на 108-мо място от 134 в класацията за световна конкурентоспособност на

Световния икономически форум (WEF), Босна е на 107-мо място, Хърватия – на 61-во, Черна гора на 65-то, Сърбия – на 85-то и Македония - на 89-то място. Тази обезпокоителна статистика отразява продължаващото влияние на тежките икономически ограничения. Западнобалканските държави запазват значителни търговски дефицити в платежния си баланс в резултат на силен наплив на стоки от чужбина и трудността да се конкурират в световен план. Заради повсеместната корупция и времеемките бюрократични пречки, преките чуждестранни инвестиции са много ниски, особено в Босна, Македония и Сърбия. Особено тревожна е високата степен на безработица и начинът, по който неформалната икономика играе важна роля за издържането както на отделните лица, така и на техните семейства.

Отчетеният (виж ЮИЕ No 6/2012) растеж за 2013г. се очаква да бъде средно 1,6 процента и рисковете може да са сериозни. Сред градоносните облаци на небосклона през 2013 са световните последствия от американската „фискална скала“, несигурното възстановяване на Еврзоната, високите цени на стоките – рискове, пред които ЗБД са много уязвими. Също така тревожен за домакинствата е рискът от нов ценови шок на храните, който може да изостри бедността и да причини натиск върху средната класа. Очаква се да се растежът да се възстанови благодарение на съживяването на земеделието, увеличаването на износа на автомобили от Сърбия и улесняването на външните и вътрешни условия на търсене (приемайки, че рисковете на еврозоната и глобалната икономика не се случат). Трябва да се ускорят реформите на пазара на труда, инвестиционния климат и публичния сектор. Общопризнатата макроикономическа и структурна програма на западните Балкани включва реформи на пазара на труда, реформи в образованието, интеграция на търговията, подобрена бизнес среда и конкурентоспособност, опростяване на регулациите за бизнеса, справяне с проблемите на управлението и прилагане на разпоредбите на договорното и вещно право – все области, в които ЗБД могат да предприемат реформи с цел постигане на бързи резултати. Регионът също така може да има полза от трансгранично хармонизиране на регулирането и задълбочаване на интеграцията в областта на търговията и финансите. На 8.10.2012г. ЕИБ, ЕБВР и Световната банка обявиха „Съвместен план за действие за растеж в Централна и Източна Европа“ – инициатива, която да осигури €30 милиарда финансиране за Централна и Източна Европа, за да се подпомогнат развитието и заетостта. Това финансиране може

да бъде достъпно за ЗБД по пътя на Западнoбалканската инвестиционна рамка като е възможно да бъдат привлечени и други МФО. Финансирането от ИПП също ще бъде важно за подкрепянето на институционалните реформи в ЗБД, трансграничното сътрудничество, както и икономическото, социалното развитие и развитието на селските региони.

Структурна привлекателност на икономическо развитие на аграрната промишленост. Въпреки че делът на селското стопанство в икономиката е спаднал пред последните 10 години, той все още е по-важен за ЗБД, отколкото за ЕС по отношение на добавената стойност и на заетостта. Делът на селското стопанство в брутната добавена стойност (БДС) и в заетостта е висок, особено в Албания (съответно близо 20% и над 50%), но също така и в Сърбия, Босна и Херцеговина и Македония (съответно по около 10% и 20%). Най-важните селскостопански култури в ЗБД, освен в Черна гора, са зърнените култури, с площ между 40% и 65% от обработваемата земя. Маслодайни семена и захарно цвекло се произвеждат в по-голям мащаб само в Хърватия и Сърбия, докато

тютюнът е основен за Македония, Босна и Херцеговина и Черна гора. Плодове и зеленчуци са водещи в сектор растениевъдство във всички ЗБД. Животновъдството бележи добро развитие, с изключение на ен в Сърбия и Черна гора. В повечето ЗБД производството на говеждо месо и мляко се нареждат на първо място. Сvineвъдството е особено важен сектор в Хърватия, където птицевъдството също е сред водещите сектори, така както е и в Сърбия, и в по-малка степен в Македония. Овцевъдството и козевъдството са също доста важни във всички ЗБД. От всички ЗБД само Сърбия, която е и единственият нетен износител на селскостопански и хранителни продукти, показва значителна ценова конкурентоспособност, докато в други държави ценовата конкурентоспособност е ограничена до растителни продукти, като зърнени и технически култури (Хърватия), тютюн, някои плодове, зеленчуци и вино (Македония, Черна гора), докато сред

Сразмерот помеѓу земјоделството и услугите

ЕС-27	2% - 72%
Хърватия	7% - 62%
Босна и Херцеговина	10% - 46%
Македония	12% - 58%
Черна гора (данни от 2004)	12% - 55%
Сърбия	13% - 40%
Албания (данни от 2005)	21% - 58%

Евростат 2008

животновъдството само агнешкото е на конкурентни цени (в повечето ЗБД). Това са и водещите продукти за износ на ЗБД. Износът е предимно представен от суровини и (обработени) продукти с ниска добавена стойност. По-голямата част от износа на селскостопански продукти и такива на хранително-вкусовата промишленост е насочен към държавите от региона (ЗБ), следван от ЕС, докато при вноса всички дестинации са представени поравно. Единствената разлика е в Албания, където търговията с ЕС е далеч по-важна, що се касае до внос и износ. От гледна точка на селското стопанство, Сърбия е най-големият производител в региона.

Повечето ЗБД имат сравнително висок естествен потенциал за селско стопанство (относително евтина работна ръка, евтина земя и водни залежи, добър климат и почвени условия за някои продукти като тютюн, някои плодове и зеленчуци, вино, зърнени култури и месо). Има и високопроизводителни селскостопански региони с добре интегрирани икономики в северната част на Балканския полуостров (басейнът на Сава, на Дунав, равнината Панония). Тази област има благоприятни почвени и климатични условия за капиталоемко селскостопанско производство. Преди всичко има подходящ човешки капитал с развита предприемчивост, достатъчно разнообразен индустриален сектор и добре развита инфраструктура.

Предвид размера на селските райони, процентът на населението, живеещо в тях, и голямото значение на селското стопанство за националните икономики е ясно, че развитието на селските райони трябва също да стане жизненоважна област за разработване на политики за Западните Балкани. Със своя 58% дял в икономиката, секторът играе важна роля за заетостта, но предишни години той е бил далеч по-висок. Селската икономика е водеща от гледна точка на заетостта, тъй като икономическият растеж в градските центрове е прекалено бавен, за да създадат достатъчно работни места, които да поемат преселилата се работна ръка, особено в страните в преход. Селското стопанство, основано на слабо интензивна паша и фермерство, остава водещо в повечето селски райони. Малкият мащаб и разпокъсаният характер на частното земеделие продължава да е основна черта на селското стопанство във всички ЗБД, което е един дългосрочен структурен недостатък. Средният размер на една ферма е от 1,2 ха в Албания до по-малко от 4 ха в Сърбия. В някои ЗБД, като например Хърватия, Македо-

ния и Сърбия, се наблюдава все още еднна двойствена структура, но наред с големите фирми (предишни държавни и колективни ферми) и традиционните малки семейни ферми постепенно се създават и нови, средни пазарни стопанства. През последните години напредък е осъществен в развитието на селското стопанство във всички ЗБД, но голяма част от работата още не е свършена, за да подготви съответните селскостопански сектори за приобщаване към ЕС. Факторите, възпрепятстващи развитието на селското стопанство, са дребни ферми, малък процент на пазарно-ориентирано производство, слабо развити пазарни структури, недостатъчно спазване на изискванията за безопасност на храните, и ограничен обем на износа. ЗБД трябва да бъдат в състояние да прилагат по-добре изискванията за присъединяване в сферите на: политиката на конкуренция, селското стопанство и развитието на селските райони, безопасността на храните, ветеринарните и фитосанитарни политики, риболовът, регионалните политики, координацията на структурните инструменти, съдебните и основните права, правосъдието, свободата, сигурността и околната среда. В областите на безопасност на храните, ветеринарните и фитосанитарни политики, са необходими особени усилия в сферите на животинските суб-продукти, модернизацията на институциите и контрола, особено по отношение на граничните инспекционни пунктове.

Предизвикателството пред реформите на политиките за селското стопанство и развитието на селските райони в ЗБД, е те да съответстват на правилата и регулациите на СТО и другите международни задължения. Съживяването налага определяне и прилагане на стимули, убеждаващи главните икономически субекти в селските райони в ЗБ (напр. фермери, горски стопани и т.н.) да инвестират и да произвеждат. Има две основни възможности за намеса: стимули, основаващи се на пазара, и такива, основаващи се на обществени блага. Въпреки това политиките на съживяване в ЗБД зависят от благоприятната макроикономическа среда и подходяща институционална рамка, които да бъдат неразделна част от конкретни секторни политики, особено тези за селското стопанство и селските райони. Тези действия на ниво ЗБД могат да развият визията за „модерно и устойчиво селско стопанство, основаващо се на ефективността и ефикасността на семейните ферми и на насърчаването на селскостопанските предприятия при участие на частния сектор“, което да постигне значителни резултати в краткосрочен и дългосрочен план, насочени по-конкретно към развитието на

различните вериги на стойността (храна, крайградско селско стопанство, износ на култури, кратък цикъл на развъждане, горски агро-продукти, непромишлено рибарство и аквакултури с нова, установена регионална мрежа на търговци на селскостопанска продукция), развитие на обработвателни мощности, засилване на помощните услуги, предоставени на операторите, насърчаване на националната, регионална и международна търговия и подобряване способностите и ролята на местните и регионални производители, които представляват най-голямата брѐнка от веригата за създаване на добавена стойност в хранително-вкусовата промишленост в ЗБД.

Пазарни възможности, еквивалент на пълно работно време (ЕПВР), СЕФТА
Националните и регионалните пазари, както и междурегионалната търговия, продължават да бъдат особено важни за ЗБД. Икономическата интеграция между ЗБД е един непрекъснат континуум, започващ от една повърхностна и стигащ до все по-задълбочена интеграция. Макар либерализацията на класическата търговия да има за фокус премахването на тарифите и квотите, налице са множество други бариери, които препречват пътя на търговията и ресурсните потоци между националните икономики, като се трѐгне от граничните политики за освобождаване от митница и изискванията за сертификати и се стигне до хоризонталните политики (напр. конкурентната политика или правилата на инвестиционния климат, свързани с ПЧИ). Търговската интеграция между ЗБД е позволила появата на производствени мрежи, възлагане на договори за изпълнение на външна фирма (аутсорсинг), мениджмѐнт на веригата за доставки и нарастващо фрагментиране на отделните етапи на производство. Някои от етапите на производство са изнесени зад граница (т.нар. „офшоринг“) със сравнителни предимства (напр. държави с евтина работна ръка за трудоемки производства). Следователно правителствата търсят източници на свеж капитал не само в ОИСР, но и в богати на ресурси държави с нарастващ среден доход като Турция, Русия, Китай, Азербайджан и ОАЕ.

ЕС е основен търговски партньор на ЗБД. Над 75% от износа на Албания е бил предназначен за 27-те държави членки на ЕС, в Черна гора близо 40% от общия внос на държавата е дошъл от 27-те държави на ЕС, докато същото важи за над 60% от вноса в Албания и Хърватия. Дефицитът във външната търговия на стоки в асиметрията на вътрешния пазар на повечето от ЗБД се дължи на факта, че ЕС

либерализира търговските си мерки със съответните държави, подписали ССА по-бързо, отколкото последните са в състояние да либерализират търговията си с ЕС. Три от шест ЗБД все още не са членки на СТО – Босна и Херцеговина, Черна гора и Сърбия имат статут на наблюдатели.

Инструменти за прогнозиране. Анализирайки бъдещето на икономиката на екологично производство на храни в ЗБ и ЕС можем да открием още ключови области, които да заинтересуват ЗБД – биотехнологиите и тяхното приложение в производството на храни, ГМО-та, използвани в производството на храни, както и бъдещи технологични решения. Поради тази причина следва да се въведат различни дейности за прогнозиране, наред с другите форми на бизнес развитие. Корпоративното управление и синдикатите трябва да могат да разграничат добавената стойност на дейностите за прогнозиране от вече съществуващи системи за стратегическо планиране и да ги популяризират и включат в програмите за обучение на социални партньори и промишлените отношения с цел подкрепяне на социалния диалог на секторно и държавно ниво, за да станат те не пасивни, а активни, което е целта на бъдещите действия на синдикатите. Някои тенденции на пазара в сектора са особено важни за ЗБД и техните по-нататъшни действия: много повече фермери, холдинги и МСП могат да се възползват от настоящите пазарни тенденции за висококачествени, пресни, органични и лесно достъпни храни благодарение на близостта на пазарите. Глобализацията на бизнеса и нарастващата нужда от бързи комуникации налагат използване на нови технологии и международно сътрудничество вътре в ЗБД и в ЕС. Нарастващият дял на консумацията на храни извън дома, както и интересът на потребителя към функционални храни води до нови предизвикателства за прилагане на нови технически и маркетингови решения. Възможно е нарастващият политически интерес и подкрепа за ЗБД да обновят хранителната промишленост и да я доближат до пазара, както и да доведат до стимулиране на иновациите в селскостопанските и селските политики. В процеса на приобщаване на ЗБД, селското стопанство ще бъде една от ключовите теми при преговорите, поради ролята на аграрния сектор в ЗБД и най-вече ниската конкурентоспособност и подготовката за климатичните промени. Сложната схема на 32-та двустранни търговски договора между държавите в ЗБ беше обединена в Централноевропейското споразумение за свободна търговия (CEFTA), което влезе в сила през юли 2007г. за Албания, Косово, Македония, Черна гора, Мол-

дова, Хърватия, Сърбия и Босна и Херцеговина. Към споразуменията на CEFTA и САА има две регионални споразумения за интеграция в конкретни сектори: Договора за Енергийна общност (ДЕО) и споразумението за Общоевропейско авиационно пространство (ОАП). И в двата случая споразуменията са подписани не само от държавите от ЗБ, но и от ЕС (с изключение тези по CEFTA). Споразуменията задължават подписалите да приемат изцяло конкретните правила на ЕС за сектора до определен краен срок (2015г. за енергетиката и 2010г. за авиацията) и ще доведат до частично разширение на Европейския единен пазар към ЗБ. Подобно споразумение се обсъжда понастоящем за железниците. Наред с ЕС, основен търговски партньор на ЗБД е CEFTA – едно съвременно и изчерпателно споразумение за търговия с голямо значение за сътрудничеството и развитието на тези държави. Страните са се споразумели относно редица конкретни задължения и клаузи за развитие в сфери като услугите, инвестициите, обществените поръчки и защитата на интелектуалната собственост. Накратко главните задачи по всяка тема са:

- **Услуги:** постепенна либерализация и взаимно отваряне на пазара на услуги.
- **Инвестиции:** осигуряване на стабилно и равноправно отношение към инвеститорите и допълване на ползите от либерализацията на търговията с възможности за инвестиции.
- **Обществени поръчки:** постепенно и ефективно отваряне на пазара на обществените поръчки до май 2010г.
- **Защита на интелектуалната собственост:** осигуряване на подходяща и ефективна защита на интелектуалната собственост в съответствие с международните стандарти и по-конкретно TRIPS.

Държавите от CEFTA трябва да се споразумеят по диагоналната кумулация помежду им, за да може мястото на произход на стоката, стига да е в региона на CEFTA, да не бъде проблем при спазването на изискванията за статут на свободна търговия. Включването на ЕС и всички държави от ЗБ (които имат ССТ (САА) с ЕС) ще ги присъедини към пан-евро-средиземноморската зона на диагонална кумулация, което би изисквало съсредоточаване на усилията към укрепване на капацитета на митниците и на местните производители. Въпреки това правилата за произход по Пан-евро-мед системата са доста сложни и могат да представляват затруднение за прилагане от страна на местните митнически власти и от малките и средни предприятия от страните партньорки на ЕС.

Сили, определящи аграрната промишленост в ЗБ. Според законодателната рамка за ЗБД главните препятствия и постижения по пътя на приобщаване към ЕС са: по-добро и опростено законодателство /в областта на храните/, оценка на въздействието с независим контрол по качеството, намаляване на административните разходи, техническо опростяване и съвместно регулиране, използване на новите стандарти на ЕС. Публично-частна инициатива за намаляване и стандартизиране на големия брой системи за самоконтрол и признаването им в системите за публичен контрол би било от полза – правителствените политики на ЗБ могат да са насочени към хармонизиране на законодателството в рамките на ЕС и в световен план, за да подкрепят прогресивните промишлени стандарти на бъдещето, както и към предприятията и търговски политики, които да не отслабят конкурентоспособността. Законодателството в областта на храните на ЗБД се приема положително, но би било желателно да се внесат поправки относно стабилността, яснотата и достъпността - както на законодателството, така и на властите. Най-големите пречки за МСП са хигиената на храните и законодателството за етикетирането. Поради разходите и времето, които са необходими, е много трудно за една среднестатистическа фирма за производство на храни да пусне на пазара нова хранителна добавка, нови храни, ГМО или да заяви колко здравословен е даден продукт.

Показатели за политическа стабилност на държави от ЗБ	
Албания	-37
Босна и Херцеговина	-52
Хърватия	0,47
Македония	-0,66
Черна гора	0,15
Сърбия	-0,69

Кауфман (2010)

Политическа стабилност. Поради политическата нестабилност и честите смени на правителствата, в повечето държави в региона няма приемственост в изпълнението на различни политики и мерки за селското развитие. Политическата воля и ангажиментът на държавите в региона са от ключова важност за насърчаване на регионалното сътрудничество в различните му форми, било то в сферата на икономиката, инфраструктурата или в правосъдието и вътрешните работи.

Институционален капацитет. Институционалната и административна рамка за развитие и прилагане на политики за селскостопанско развитие и развитие на селските райони остава слаба във всички

държави от региона. Реформите са бавни и политическата воля да се въведе промяна е непоследователна. Човешките ресурси са незадоволителни във всяко отношение – предимно недостатъчни като брой, качества, знания и съответен опит, за да посрещнат предизвикателствата на една съвременна, конкурентоспособна хранително-вкусова система. Проблемите на недоразвитите селски райони са също многопосочни. Тези недостатъци стават още по-сложни поради липсата на надеждна информация за икономическата ситуация в селското стопанство и в селските райони. Все още няма адекватни регистри на фермите и системи за маркиране на животните във всички държави. Не съществуват или са в ранен етап на развитие информационни системи като FADN и EAA, прилагани в държавите - членки на ЕС. Рядко има вътрешни и междуйнституционални механизми за координация, което води до липса на приемственост в политиките и ограничава стратегическата хармонизация на целите, политиките и мерките. Често е трудно да се определи кой е органът, компетентен по конкретна задача или сфера на политиката.

Икономически сили. Лоша инфраструктура в селските райони. Лошата инфраструктура, особено пътищата и общественият транспорт, са голяма грижа за бъдещите планове за регионално развитие и развитие на селските райони. Селските райони се характеризират с липса на основни комунални услуги (водоснабдяване, канализация, здравни услуги и учебни заведения) и страдат от лоша материална инфраструктура. Осигуряването на социални услуги (т.е. образование, здравеопазване, грижа за възрастни хора и т.н.) в селските райони обикновено е по-скъпо и някои държави са принудени да преустановят осигуряването на тези услуги поради бюджетни съображения. Следователно осигуряването на социални грижи в национален план се свива и малкото, което се предлага, се предоставя посредством лоша базисна инфраструктура. Най-конкретните ограничения пред развитието на селските райони в ЗБД са следните: ниска конкурентоспособност на икономическата дейност в селските райони (селско стопанство, лесовъдство, риболов, хранително-вкусова промишленост, селски туризъм, сектор на услугите); недостатъчно добре развита общинска и основна инфраструктура, недостатъчно добре развит достъп на селското население и икономическите субекти, намиращи се в селски райони, до държавни институции и услуги (телекомуникации, обществен транспорт, образователни и информационни системи, здравеопазване); площи, засегнати от военни дейст-

вия, включително висок процент на минирани земи; обезлюдяване на селските райони; неблагоприятна възрастова и полова структура на селското население (18,9% от населението в селските райони е над 60-годишна възраст за жените и 65-годишна - за мъжете); ниско ниво на образование на селското население; слаба активност или липса на регионални и местни институции, компетентни по въпросите на развитието на селските райони и незадоволителна координация между програмите и дейностите, насочени към различните икономически дейности в селските райони. Политиките за развитие трябва да включват специфични за региона подходи, които обхващат всички дейности и засягат различни сектори, включително земеделието и други селски дейности, и трябва да се изпълняват прозрачно и от възможно най-много хора. ЕС финансира развитието на селските райони по втория стълб, конкретно подпомагайки взаимодействието между селското стопанство и други дейности в по-необлагодетелствани области. В програмния период до 2013г. предложената програма за развитие на селските райони се състои от 4 оси, една от която е програма LEADER като междусекторен и интегриращ елемент. Диверсификацията на доходите в селските райони включва: туризъм - нарастващи пазарни ниши като селски туризъм, еко-туризъм, приключенски туризъм, зелен туризъм, лов, спортове на открито; профилиране на местни продукти (търговска марка и етикетиране); жилища - вилни къщи и хора с хоби фермерство;

Биотехнологии – нови технологии (породи, храни, насаждения и т.н.) за компенсиране на увеличеното земеползване; обществени и частни услуги, с възможност да бъдат управлявани от самите фермери, които могат да бъдат наемани на половин работен ден за поддръжка на селските пътища и туристически пътеки, обработката на отпадъци, пощенски услуги, училищен транспорт и т.н.

За да се открият правилните политики за съживяване на селските райони, трябва да се възприеме систематичен подход и да се определят различни възможности, които включват: опазване на биоразнообразието, политики, насърчаващи диверсификацията, с цел използване на природния потенциал на селския туризъм, органичното земеделие, събиране на недървесни продукти, възвращане на отдиха, запазване качеството на живота и биоразнообразието, оживяване на икономическото развитие, развитието в селски райони по икономически причини и създаването на взаимодействия с други сектори.

Социални сили. Бърза урбанизация, обезлюдяване на селските райони.

Обезлюдяването е очевидно по цялата територия на Западните Балкани, особено през последното десетилетие. Тенденциите на обезлюдяване се различават във всяка държава. Факторите, които засягат обезлюдяването, са предимно: отрицателен естествен прираст, лоша възрастова структура, както и миграционни процеси. Възможните мерки за обръщане на тази тенденция включват: удължаване на продължителността на живота, ограничаване достъпа до противозачатъчни средства, намаляване на емиграцията, увеличаване на раждаемостта и изпълнение на принципа за развитие на селските райони LEADER.

Развитие на човешките ресурси. Образованието е ключов проблем в прогнозите за бъдещето на селското стопанство. *Образованието* се използва в най-общ смисъл, тъй като е едно от най-силните средства за промяната на менталитета на фермерите. Общата характеристика на ЗБД е “машабно” ориентираният метод на образованието. Политиките на образованието в селскостопанския сектор преминават през сериозен процес на адаптация, за да са в съзвучие с Общата селскостопанска политика (ОСП) на ЕС. Нивото на генериране на знания включва научноизследователски институти и институти за висше образование. Сегашните структури за развитие на селското стопанство са развивани предимно през последните две десетилетия с помощта на международни донорски проекти. Във всички държави съществуват обществени структури за това развитие. Работят и частни субекти на развитие като НПО и индивидуални ветеринари, както и търговски представители, въпреки че те са на разположение само на по-богатите селскостопански предприятия. Националните институти, които следва да се трансформират и генерират знания на селскостопанско ниво са университетите, факултетите и научните институти, както и централите за приложни изследвания в селското стопанство. Във всички държави академичното обучение бе отделено от изследователската дейност, за да може факултетите или университетите само да обучават студенти, докато институтите за изследвания бяха съсредоточили усилията си в извършването на проучвания в собствените им експертни области. Опитът и уменията на фермерите обхващат проблемите на производството, на управлението на земеделските стопанства, на търговията и на развитието на селските райони. В сферата на производството и обработката това би означавало интегриране на модерните технологии в конкретната перспектива за „цялостно стопанство“. Потенциалната сфера на

консултантска дейност за селските райони понастоящем се обслужва от НПО и донорски проекти. Образованието и обучението в и за селскостопанския сектор се предлага от професионални гимназии, професионално образование за възрастни и селскостопански университети. Официални възможности (гимназии и университети) има във всички държави. И двата вида учебни заведения обаче страдат от факта, че на селскостопанския сектор се гледа като на непривлекателен източник на прехрана, в резултат на което за тези учебни заведения има все по-малък брой кандидати.

Значение на неформалния сектор. Неформалната икономика е широко разпространена в ЗБ, с нива от 27% до 50% от БВП (EAR 2011) . Около 69% от

неформалната заетост е селскостопанската работа, а остатъкът се дели почти наравно между неформална заетост на надница и самостоятелната заетост извън земеделието (Световна банка, 2010). Въпреки всички мантри и мерки, насочени към намаляване на сивата икономика и по-точно за сивата заетост, те остават най-устойчивият сегмент на пазара на работна сила през последните 20 години. В региона формалност и неформалност се явяват не като избор между две възможности, а като избор от цяла поредица от стъпути, от пълна неформалност, през полуформалност (заетост в селското стопанство, самонаемане, двойно счетоводство - особено в малки частни фирми), до пълна формалност, предимно в обществения сектор.

Значение на неформалния сектор	
Албания	55.3%
Босна и Херцеговина	42%
Македония	32%
Черна гора	39.1%
Сърбия	43%

EAP (2011)

Технологични сили. Иновация, производителите в селските стопанства и в хранително-вкусовата промишленост на ЗБ трябва да правят иновации, за да оцелеят в днешния конкурентен пазар на храни в ЕС. Критични фактори за успех биха били финансовите ресурси, скъпите материали или лаборатории, знанията, защитата на интелектуалната и поземлена собственост, познанията за потенциалния пазар, съдружията и индустриалните клъстери, силните връзки между индустрията и университетите. Силната страна в тази област определено

е нарастващия потенциал на клиентите, които обвързват храната със здравето и благосъстоянието. Хранителната индустрия в ЗБД трябва да вземе предвид модела за едно „Сътрудничество в тройна спирала“ между обществото, промишлеността, изследователската дейност и социалните партньори, за да се подпомогне растежа и устойчивостта по един по-успешен начин.

Информационните и комуникационни технологии (ИКТ), както и наличието на основен достъп до ИКТ, вече не бива да бъдат пречка в ЗБД. Трябва да се разработят специфични за храните ИКТ с наносензори, а също така и интелигентни етикети, които да позволят цялостна проследимост на продуктите, за да се отговори на нуждите на клиента. Трябва да се развиват бързи комуникационни мрежи от типа асиметрична цифрова абонатна линия (ADSL). Бързото разпространение на мобилния обхват в развиващите се страни представлява уникална възможност за улесняване на въвеждането на нови технологии посредством програми за развитие, основаващи се на ИКТ, където те се използват за нуждите на селското стопанство. Те могат да се категоризират по механизъм (глас, текст, интернет и мобилни парични преводи) и вида на предлаганата услуга. Влиянието на тези програми върху познанията на фермерите, възприемането на технологиите от тяхна страна и повишаването на благосъстоянието им (както и тяхната рентабилност) са по-видни в ЗБД. Необходимо е да се усъвършенства информационната система за земеделските пазари (AMIS), подобно на всяка друга информационна система – както на национално, така и на регионално ниво.

Изследователска и развойна дейност. Западнобалканските професионални институции и университетски катедри (селско стопанство, лесовъдство, ветеринарна медицина), свързани с първичния сектор, сякаш все още употребяват традиционните тематични подходи и методи, на които често липсва актуалност и интердисциплинарен подход, тъй характерен за европейското планиране. Контекстът на изследователската и развойна дейност (ИРД) се отличава с много ниско ниво на финансиране на изследванията. Изследователската общност е особено малка: 2 300 учени в Албания, 255 служители в областта на ИРД и 1 800 изследователи в Македония, 22 500 служители и 11 600 изследователи в Сърбия. В ЗБД има общо 47 изследователски центрове, които се занимават със селскостопански и хранително-вкусови изследвания, включително 17 университета. Смята се, че има между 3 450 и 3 650 изследователи /на трудов договор/,

разпръснати в 325 изследователски групи. Има нужда от изграждане на капацитет и по-добро програмиране на изследователските политики. Земеделието и хранително-вкусовата промишленост (поне в някои ЗБД) се славят с бързината, с която възприема и прилага основни иновации от други индустрии (като ИКТ, логистика, търговия). Технологичният трансфер към МСП е предизвикателство поради ограничения капацитет на управление и тежките управленски задължения в много сфери. За политиките на ИРД има дълъг списък с теми за иновации. Той включва здравни проблеми, микромашинна обработка, управление на хранителната верига (подходът „от фермата до масата“) както и въпроси, свързани с храните и потребителите. Подходи от типа „Долина на храните“ могат да подобрят пренасянето на знания от университетите към МСП, кооперациите и фермерите. Изследванията и образованието са ключови елементи в сектор, които трябва да бъде модернизиран и да стане конкурентоспособен. Според изследване на BAFN технологиите за хранително-вкусовата промишленост и растениевъдството попадат сред важните области с потенциал за научни изследвания.

Инфраструктура. Недоразвитата икономика в ЗБ съответства на неразвита инфраструктура и транспорт (предимно пътища и железници). Гео-стратегическата позиция на Балканите е най-силно изразена във въздушния и морския транспорт. Качествената инфраструктура като пътища, ВИК, електроснабдяване, информационни и комуникационни услуги, трябва да стимулира развитието и на селскостопанските, и на неселскостопанските фирми. Транс-европейски коридори за инвестициите в инфраструктурата: все още няма план за разширяване на хърватската нова автомагистрала в цялостна адриатическа автомагистрала, която трябва да има отклонения към Черна гора и Албания, преди да достигне до Гърция. Комисията вече е водила преговори за присъединяване на Западните Балкани към единното европейско небе. Наблюдава се известен напредък в Сърбия по отношение на транспортната политика, по-точно в пътищата, вътрешните водни пътища и въздушния транспорт. Има много малък напредък в транспортната политика, предимно засягаща каботаж в морския сектор в Албания; Босна и Херцеговина е напреднала съвсем леко в транспортния сектор, но има известен положителен тласък по отношение на транс-европейските транспортни мрежи и въздушния транспорт. Наблюдава се добър напредък в сферата на транспорта в Черна гора, по-конкретно в областта на пътищата, железниците и морския транспорт, но трябва да се осигури ефективно изпълнение

на европейските норми, докато Македония бележи незначителен напредък в областта на транспортната политика. Известен напредък може да се отбележи в изпълнението на европейските норми, касаещи сухопътния транспорт, но безопасността на пътя продължава да бъде проблем.

Системи за пазарна информация. Важни информационни системи като FADN и EAA, каквито се употребяват в страните членки на ЕС, или изцяло липсват, или са на много ранен етап на изпълнение. Още повече че често няма въведен един изчерпателен регистър на селските стопанства. Поради тази причина в повечето случаи министерствата на земеделието нямат информация и капацитет да правят анализи за добри политики и да оценяват възможното влияние на селскостопанските политики и други политики с потенциален ефект върху сектора.

Безопасност и стандарти за храните. В резултат на прилагането на Бялата книга на Комисията, третираща безопасността на храните, в Западните Балкани е изготвено законодателство в отговор на нарастващите опасения по отношение безопасността на храните, потребителската информация и функционирането на вътрешния пазар. В ЗБД близо две трети от доходите на едно средностатистическо семейство имат за източник селското стопанство, с все повече приходи от продажбата на животински продукти, мляко, зеленчуци, грозде и други плодове собствено производство. Следователно слабо функциониращата система за контрол на качеството на храните е един от най-сериозните проблеми – както за самия сектор, така и за защитата на потребителя. ЕС е въвел споразумението на СТО SPS (санитарни и фитосанитарни мерки). Това споразумение определя основните правила, но членките на СТО имат правото да посочат свои собствени стандарти, въпреки че е необходимо да са спазени следните пет елемента: хармонизиране на SPS на базата на международните стандарти (Организацията по прехрана и земеделие (FAO)/Комисията по кодекс алиментариус за храните на СЗО; Световната организация за здравето на животните и Секретариата на FAO за Международната конвенция по растителна защита), прозрачност – правителствата трябва да известяват другите държави за всякакви нови или променени СФМ, които могат да имат отношение към търговията; научна обосновка – споразумението за СФМ позволява на държавите да определят свои собствени стандарти за безопасност на храните и животинско и растително здраве, но те трябва да бъдат научно обосновани; недискриминация – чуждестранните

продукти трябва да бъдат третирани не по-малко благосклонно, отколкото вътрешните продукти; еквивалентност – членките трябва да приемат СФМ на други членки за еквивалентни, дори тези мерки да се различават от техните собствени. Въпреки това обаче напредъкът по приемането на тези мерки изглежда доста скромнен (ICO, 2008). Би могло в тези рамки да се създаде една специална система за ценообразуване, която насърчава земеделците да произвеждат висококачествени продукти. (ЕБВР, 2011). Освен това малките по мащаб ферми рядко имат достатъчно ресурси за прилагане и поддържане на системи за поддържане сигурността на храните. Според FAO (2007), реално по-малко от 10% от фермери произвеждат достатъчно, за да са конкурентни на по-високо ниво и да инвестират в скъпи нови технологии.

Иновативни институции. Инкубатори, бизнес-кълъстери и мрежи. Националната иновативна система – инфраструктура в подкрепа на бизнеса под формата на кълъстери, технологични и иновационни центрове, технологични и научни паркове, центрове за подпомагане началото на бизнеса и някои сродни организации в ЗБД са развити предимно като добра база за развитие на бизнеса, включително инкубация и стратегии за подобряване обхвата и качеството на услугите в подкрепа на бизнеса. Водещата Западнобалканска група – Хърватия, Сърбия и Македония, бележат напредък в насърчаването на иновациите. Хърватия е с най-добри резултати сред ЗБД по отношение цялостната среда за МСП, в иновативните и технологични центрове и сътрудничество. Хърватия също така има най-напреднали програми за бизнес инкубатори. Има национална мрежа на бизнес инкубаторите, както и национална програма за подпомагане на дейността на вече съществуващите и създаването на нови. Националната иновационна система (НИС) на Хърватия е слабо развита в сравнение с останалите членки на ЕС. Хърватия изостава във факторите за растеж, основаващи се на знания, които обикновено оформят новата технологично-икономическа парадигма – икономика на базата на познанието, като например: квалификационна структура на работната сила, технологични възможности на компаниите, изследователски капацитет на индустрията и компютъризиране. Сърбия е развила 92 индустриални зони, разполага с 2 съществуващи и 4 планирани технологични парка, 4 съществуващи и 4 планирани свободни зони, 66 промишлени локации, 85 кълъстерни инициативи (5 кълъстера са от земеделската промишленост), 23 бизнес инкубатора (предимно мултифункционални) и солидна политическа

рамка за развитието на МСП и на провежданите реформи. Македония неотдавна направи важни крачки в развитието на МСП, основаващи се на стратегията за МСП: пет клъстера (в туризма, текстила, информационните технологии, винарството, както и производството на агнешко и сирене) и пет центъра за технологични трансфери, създадени и работещи с подкрепата на програмата TEMPUS. Към 2010 г. в Албания има 8 промишлени клъстера, създадени в туристическия отрасъл, месопреработвателната промишленост и производството на билки и подправки. В Босна и Херцеговина имаше: Автомобилен клъстер (AC-ViH), Дървообработвателен и лесовъдски клъстер (WP&F Cluster), Туристически клъстер „Институт за сътрудничество“ (IfC), 6 изследователски центъра за иновативни технологии и два нови инкубатора в Тузла и Брџко. Въпреки че бизнес средата в Черна гора е особено напреднала през последните няколко години, развитието на бизнес инкубаторите в Черна гора е в начален стадий и се дължи на подкрепата на Фонда за развитие на Република Черна Гора, към 2009 бяха създадени Център за създаване на нови фирми и бизнес инкубатор в Подгорица.

Финансови сили. В много държави в ЗБ липсата на финансиране за селското стопанство е една от главните причини земеделците да не могат да правят инвестиции в подобряването или разширяването на продуктовата им база и да станат по-конкурентоспособни.

2 вж. доклада на science.eu (???)

През последните години пряката подкрепа на производителя беше главен елемент на **земеделските бюджетни трансфери** и водещ фактор за увеличението на бюджетните фондове. В почти всички разгледани държави производството на посеви и добитък се подкрепят от ценови помощи, плащания за площ и/или на глава добитък и субсидии - все видове подкрепа, които не са съгласувани с реформираната Обща селскостопанска политика (ОСП). Планира се през 2011 г. в Хърватия да се въведат плащания, основаващи се на исторически права. Въвеждането на преки плащания според правилата на ЕС също не е налице в която и да е от ЗБД. Само в Хърватия и частично в Македония вече са направени важни стъпки в тази посока. В парично изражение ЗБ се очаква да получат близо €765 милиона средно на година. Ако бяха третираны наравно с двете нови държави членки, то сметката на бюджета на ЕС би нараснала с около €2 милиар-

да до близо €2,7 милиарда. **Съществуващи възможности за увеличаване на инвестиционното финансиране:**

Финансиране на складови записи, частни складове, ползвани от друга фирма (споразумение, в което фирма за управление на обезпеченията или за кредитна помощ взима склада на вложител (производител/клиент), или на обществен склад като той се отдава (или частично) под наем срещу номинална такса, и става отговорна за контрола на стоките, използвани като допълнителна гаранция. Актът е особено интересен за селските малки и средни предприятия, които рядко са способни да осигурят изискванията за заеми заради липса на достатъчни обезпечения за конвенционален заем;

Гаранционна схема за кредитиране (CGS), (опит на хърватската Агенция за малки предприятия, португалската Взаимна гаранционна схема и Асоциацията на сръбските банки в създаването и поддържането на взаимна гаранционна схема и кредитно бюро) може да спомогне за намаляването на информационните разминавания между кредитополучатели и кредитори. Освен това, CGS може да облекчи високите изисквания за допълнителни гаранции на банките.

Договорно земеделие и схеми за външно производство – колективни действия/производителски сдружения - те се отнасят до система, в която централната обработка или експортният отдел изкупува реколтите на независими земеделци и условията на покупко-продажба са описани предварително в договори. Всякакъв вид договори са интересни за земеделците в ЗБ и МСП в сектора на селскостопанската промишленост: договори за пазарни условия, договори за ресурсно осигуряване, договори за управление на производството, схеми за външно производство, многостранни договорености. Кооперациите в ЗБ би трябвало по принцип да бъдат идеалната институция за интегриране всички стадии на процеса на производство и осигуряване на пълно представителство на земеделците.

Финансова помощ от ЕС. Предприсъединителната помощ за земеделието и развитието на селските райони - IPARD е 5та част от IPA – по-общия инструмент на ЕС за подготовка и подпомагане на разширяването. Само държави със статут на кандидати могат да кандидатстват за фондовете на IPARD. Достъпът

до финансиране от IPA ще бъде значително по-усложнен от предишните предприєдинителни фондове. Бенефициентите трябва да покажат способност за усвояване, без която биха загубили финансирането по фондовете на IPA. За да покажат тази способност държавите трябва: бързо да създадат и назначат подходящ персонал за едно Централно звено за финансов контрол в министерството на финансите; да създадат структури, отговорни за управление на предприєдинителните фондове по начин, отговарящ на строгите счетоводни и одиторски стандарти на ЕС; да гарантират разглеждането в парламента на необходимото законодателство своевременно. През 2011: Инвестиционната рамка за Западните Балкани (WBIF) одобри 42 искания за финансиране от бенефициенти, осигурявайки принос от €81 милиона от механизма за съвместно финансиране. Развитието на частния сектор беше стартирано като отделен сектор с първоначален грант от €34,2 милиона за мащабна регионална инициатива; подготовката на проекта бързо е напреднала със завършени изследвания за 25 гранта от общо 123 одобрени молби. Европейския съвместен фонд за Западните Балкани (EWBJF) предложи €220 милиона общо потенциално инвестиране от приблизително €10 милиарда.

Смекчаване и контрол на рисковете. Регионът на ЗБД е един от най-уязвимите райони в Европа от последствията и въздействията на климатичните промени и рисковете за околната среда. Въздействията на климатичните промени включват увеличаване броя на наводнения и засушавания и по-големи последващи щети, както и намаляване на добивите и реколтата. Приетият Югоизточноевропейски рамков план за действие срещу климатичните промени (SEE/CCFAP-A), които е в действие за периода 2009 – 2015 г., осигурява рамка за справяне с проблеми, свързани с приспособяването. Повечето ЗБД са подписали Рамковата конвенция на ООН за изменението на климата (UNFCCC) и Протокола от Киото (КР) и са задължени да развият стратегии за смекчаване на климатичните промени и за приспособяване към променящите се климатични условия, да съдействат за наблюдение на климата, изследванията и трансфера на технологии и да насърчават образованието и публичната информираност. В това отношение всички европейски държави, кандидатки за присъединяване към ЕС, са приели задълженията си по UNFCCC и КР. Реакцията на ЗБД с оглед смекчаването на рисковете трябва да бъде предоставена и следена от:

■ Публична политика (агроекологични ангажименти, селскостопански земи по

Натура 2000);

- Технология (равнищата на подготовка на фермерите и употребата на екологични земеделски консултантски услуги);
- Пазарни сигнали и нагласи (област с органично земеделие);
- Употреба на средства и материали (използване на минерална тор, на пестициди, напояване, използване на енергия);
- Земеползване (промяна на земеползването, матрица на културите, матрица на добитъка);
- Управление на фермата (покритие на почвата, практики за оран, складиране на тор);
- Тенденции (интензификация/интензификация, специализация, риск от изоставяне на земи, брутният баланс на азота);
- замърсяване (риск от замърсяване с фосфор, риск от пестициди, амониеви емисии, емисии парникови газове);
- Намаляване на ресурсите (водочерпене, ерозия на почвата, генетично разнообразие);
- Ползи (земеделска земя с висока естествена стойност, производство на енергия от възобновяеми източници);
- Биоразнообразие и местообитания (тенденции на популацията при птиците по обработваемата земя);
- Естествени ресурси (качество на почвата, качество на водата – замърсяване с нитрати, качество на водата – замърсяване с пестициди);
- Пейзаж (пейзаж – състояние и разнообразие)

Рамкова програма на синдикатите за общуване между лицата, отговорни за вземане на решения относно политиките.

За да се подобрят условията на работа и на живот за работниците в агроиндустрията, както и за безработните, търсещи нови възможности в земеделието и зелената икономика в ЗБД, синдикатите ще трябва да изработят координирана политика за колективно трудово договаряне в ЗБ. Усилията на синдикатите трябва да бъдат част от процеса на създаване на по-социална Европа, където да има място за „култура на истински преговори“. Днес дейностите за координиране на колективното договаряне на синдикатите и одобрени политически документи трябва да обхващат широк спектър от теми - от заплатите, през работното време, до политиките по заетостта и проблемите на обучението и общественото осигуряване. Подходът за

координиране на синдикатите може да бъде наложен в допълнение към регионалните мрежи, за да позволи на наблюдателите да участват в преговорите за колективното договаряне в съседстващи държави. Процесът на стабилизиране и асоцииране (ПСА) в ЗБД допринася за мира, сигурността и развитието на гражданското общество и пазарната икономика. Синдикатите като поддръжници на разширението на ЕС имат

възможността да създадат най-подходящите форми за подпомагане на процеса на разширение на ЕС. Синдикатите на работещите в селското стопанство в Европа се стараят да гарантират приключване на социалната и икономическа интеграция на бъдещите страни-членки възможно най-скоро и по-нататъшното разширение да спомага за социалната кохезия навсякъде в Европа. Задържайки високото ниво на социални и икономически стандарти е единственият начин европейската интеграция да бъде осезаем успех.

Главните цели на синдикатите за бъдещия период в европейската интеграция трябва да включват постигането на скоростно социално и икономическо интегриране на интересите на всички граждани в ЗБ и по-точно:

- Да продължат да се фокусират върху аспектите на разширението, подготовката за присъединяване към ЕС и справяне с последствията от този процес в засегнатите държави и региони, както и на европейско ниво.
- Да подкрепят включването на синдикалните организации от засегнатите региони, занимаващи се с политически области и секторна работа в селското стопанство в ЗБ по пътя на активно участие:
- Да обръщат особено внимание на включването на представители на работниците от региона в синдикатите и действията, ръководени от синдикатите в многонационални компании;
- Да подкрепят структурите за социален диалог на национално ниво с оглед тяхната бъдеща роля в европейския социален диалог;
- Да имат важно значение и активно да влияят на европейски и национални хоризонтални и секторни индустриални политики в земеделската промишленост;
- Да продължат дейностите по образование и обучение на синдикалистите в ЗБД, включително обучение по европейско и международно право в селскостопанския сектор, както и други теми, свързани с работата на синдикатите, чрез специално разработени проекти;

Да развият стратегии с оглед укрепването на синдикатите, развитието на човешките ресурси и финансовите способности, както и набиране на нови членове от кооперативи, МСП от земеделския сектор, безработни млади хора от селските райони в ЗБД, неформалния агросектор и жени. Имайки предвид, че по време на прехода старата кооперативна система от социализма малко или много се разпадна, много донорски проекти, насочени към модернизирването на агрикултурното производство, благоприятстваха и дори спомогнаха процесите на приобщаване на фермерите, макар че и до днес истинското въздействие на различните фермерски и производителски сдружения върху политиките за развитието на земеделието и на селските райони е сравнително слабо.

Повечето от тях все пак играят важна роля за трансфера на знания, за различни консултантски услуги и популяризиране на селскостопански продукти, но синдикатите могат да помогнат на техните членове, като бъдещи синдикални представители, да развият тези структури в полза на социалните и икономическите интереси на членовете.

■ Да консолидират и доразвият подкрепата на социалните и синдикални права в ЗБД, там, където те са нарушавани от работодатели и национални правителства, по пътя на Западнобалканска и европейска солидарност.

■ Спешно наложително е в областта на политиките на труда синдикатите да работят за изменение на разпоредбите, така че да: се създадат условия за достъп до всички организационни нива, да се намали работното време като алтернатива на нарастващата безработица, да се изисква по-добра координация на аграрните икономически политики в ЕС, да се дебатира повече проблеми на европейските политики и трансграничното взаимодействие, да се разпространяват и подкрепят програми на синдикатите и IPA и да се увеличава членската маса на синдикатите в Западните Балкани.

Основната задача ще включва активна подкрепа за изпълнението на постиженията на общностното право на ЕС в социалната сфера от страна на страните-кандидатки и новите членки, обръщайки особено внимание на всички разпоредби, които имат отражение върху хоризонталните индустриални политики или тези за селскостопанския сектор (околна среда, иновации, търговия, енергия, обучение и т.н.). Една вътрешна система за обмен на информация сред организациите в Западнобалканския регион и отчитане на резултатите от участието в различ-

ните синдикални структури биха допринесли за използване на ресурсите по най-добрия начин и биха осигурили редовна комуникация и сътрудничество.